

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**“ФОРМУВАННЯ ЖЕСТУ ЯК КОМУНІКАТИВНОЇ НАВИЧКИ У ДІТЕЙ
З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ”**

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL1-M22z
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Кароліна МІДЯНКА

Керівник:
Оксана КОНСТАНТИВ,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:
Мар'яна БУЙНЯК,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ПРОКСЕМІЧНИХ НАВИЧОК	
1.1.Роль проксемічних навичок у розвитку мовлення.....	7
1.2.Особливості розвитку і застосування жестів у мовленні дітей з нормотиповим розвитком.....	21
1.3.Особливості формування жесту як засобу спілкування дітей з розладами спектру аутизму	35
РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОКСЕМІЧНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ	
2.1.Методи дослідження проксемічних навичок у дітей з розладами спектру аутизму	48
2.2.Результати констатувального експерименту.....	50
РОЗДІЛ 3 ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЖЕСТУ ЯК ЗАСОБУ СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ	
3.1.Розробка методики формування жесту як засобу спілкування у дітей з розладами спектру аутизму	62
3.2.Результати формувального експерименту.....	68
ВИСНОВОК.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80

ВСТУП

На сьогодні проблема ранньої діагностики та корекційної допомоги дітям з особливостями у розвитку входить до кола надзвичайно важливих, оскільки частка «здорових» новонароджених суттєво знижується з кожним роком. Що ж стосується розладами спектру аутизму (далі РСА), то ранні дослідження поширеності аутизму (Lotter, 1966) становили близько 4 осіб на 10000 людей, проте вони змінилися останніми, що наводять вже такі дані: 30-60 випадків на 10000 населення (Rutter, 2005)

Діти з РАС мають значні труднощі у застосуванні жестів, що мають символічне значення, та не намагаються компенсувати брак вербального мовлення використанням інших модальностей, таких як жести, натомість користуються найпростішими контактними жестами (тягти, штовхати, маніпулювати рукою дорослого) чи можуть вдаватися до неприйнятної проблемної поведінки (самопошкодження, агресія, спалахи роздратування), що задовольняє ті ж комунікативні потреби. Очевидно, що дитина, яка не має порушень у розвитку, навчається використовувати жести для комунікації, спостерігаючи за тим, як їх використовують люди з її оточення, тоді як дитина з аутизмом методом спроб і помилок винаходить власні способи впливати на поведінку іншої особи.

На кінець першого року життя, переважна більшість дітей, що не мають порушень у розвитку, здатні координувати увагу між людьми та об'єктами, долучатися до соціально-емоційної взаємодії, спілкуватися з найближчим оточенням за допомогою жестів та звуків, що мають загальноприйняте значення, наслідувати звуки й рухи найближчих дорослих. В той самий час, батьки дітей з РСА ретроспективно скаржаться на брак зорового контакту, млявість (певну пасивність) дитини у взаємодії з

оточуючим, знижену потребу дитини в емпатії з боку дорослого, дивне (нетипове) використання звуків, що, в більшості, не адресовані людині та

Вивчення причин, розробка методів діагностики методів корекції порушень при розладами спектру аутизму відображені у працях відомих вчених Н. Базими, Н. Гаврилової, В. Башиної, Є. Баєнської, С. Головченка, О. Константинів, І. Марценковської, А. Обухівської, К. Островської, Т. Скрипник, В. Тарасун, М. Шеремет, і Д. Шульженко та ін. Усі дослідники визначили, що головною складністю успішної адаптації дітей з розладами аутичного спектру є порушення мовлення, яке виражається у відставанні або відсутності виразного мовлення, відсутності цілеспрямованості мовлення та мотивації до встановлення контактів.

Метою є теоретично обґрунтувати, та експериментально перевірити ефективність формування жесту у дітей з розладами спектру аутизму.

Відповідно до мети, ми виділили такі **завдання**:

1. Розкрити особливості розвитку жесту у дітей дошкільного віку з розладами спектру аутизму.
2. Здійснити діагностику стану сформованості жесту у дітей дошкільного віку з розладами спектру аутизму.
3. Розробити методика формування жесту у дітей дошкільного віку з розладами спектру аутизму та перевірити їх ефективність.

Об'єктом розвиток жесту у дітей з розладами спектру аутизму.

Предметом є особливості формування жесту у дітей дошкільного віку з розладами спектру аутизму.

Для вирішення поставлених завдань нами були використані наступні **методи** дослідження: основними є теоретичні методи, такі як: аналіз та синтез, за допомогою яких вивчались узагальнювались теоретичні та літературні здобутки науковців, включаючи метод узагальнення теоретичних знань. Для практичної частини роботи використовувались методи педагогічного

спостереження, робота із батьками, спілкування з дітьми та виконання з ними завдань для виявлення рівня розвитку невербальних засобів мовлення.

Практичне значення полягає у тому, що у роботі містяться рекомендації, які значним чином можуть допомогти у логопедичній роботі з дітьми з РСА.

Апробація результатів дослідження: матеріали дослідження було представлено на «Науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2022-23 н.р.» (4-5 квітня 2023 року м. Кам'янець-Подільський)

Публікації: Роль проксемічних навичок у розвитку мовлення дітей з РСА // Збірник наукових праць студентів та магістрантів факультету корекційної та соціальної педагогіка та психології./ за ред. О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: Ковальчук О.В. Вип. 16. 2023. С. 56-62

Структура роботи. Робота складається із вступу, 3 розділів, 7 підрозділів та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 80 сторінок.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає підстави до таких висновків:

Формування жесту пов'язане з розвитком мовлення у дітей. У перших етапах розвитку, коли мовлення ще не повністю розвинене, жести можуть бути використані для вираження потреб, емоцій або комунікації з оточуючими. Жести відіграють важливу роль у взаємодії та соціалізації дитини. Вони допомагають дитині встановлювати контакт з оточуючими людьми, виражати свої потреби, спілкуватися та розуміти інших людей[47,с.11]. Особливості формування жесту можуть варіюватися залежно від культурного контексту, в якому зростає дитина. Різні культури можуть мати свої власні нюанси та специфіку використання жестів у комунікації.

Розлади спектру аутизму (РСА) – це широкий спектр різних форм розладів, об'єднаних спільними характеристиками, а саме: труднощами у побудові соціальних стосунків, спілкуванні та особливою стереотипністю поведінки. Поняття спектру підкреслює, що діти з РСА можуть дуже відрізнятися один від одного характером і ступенем вираженості симптомів, їх динамікою в ході розвитку. Порушення мовлення й комунікації у дітей із аутизмом проявляються вже в ранньому віці і зберігаються на все життя. Навіть до того, як дитина з типовим розвитком починає говорити, вона вже володіє набором засобів для повідомлення оточуючим про свої почуття, потреби та інтереси (міміка, жести, вокалізація тощо). Тому неповне використання дитиною даних засобів є однією з перших ознак мовленнєвих порушень у дітей із РСА. Такі діти також досить часто не використовують такі види жестів: протодекларативні та жести вокалізації, які служать для привернення візуальної уваги оточуючих до себе; декларативні, зокрема, указівний жест; експресивні – для передавання своїх почуттів. У той самий час діти з аутизмом можуть використовувати інструментальні жести для того, щоб хто-небудь негайно для них щось зробив.

За підсумками діагностичного дослідження високий рівень розвитку невербальних комунікативних умінь у дітей у групі становив 20%, середній рівень становив 50%, низький рівень становив 30%. Отримані дані зорієнтували на розробку комплексу занять із розвитку невербальних комунікативних умінь у дітей дошкільного віку розладами аутистичного спектру.

Розроблений комплекс занять з розвитку невербальних комунікативних умінь у дітей дошкільного віку з РСА зорієнтований на розвиток жесту як ініціативності спілкування так і засобу спілкування для вираження практичних потреб. Методика формування жесту у дітей з розладами спектру аутизму містить: ігри на розвиток вказівних жестів; ігри на розвиток жестів, які служать для привернення візуальної уваги оточуючих до себе; ігри на розвиток експресивних жестів, для передавання своїх почуттів; ігри з розвитку вміння визначати емоційний стан іншої людини, виявляти емпатію.

За результатами порівняльного аналізу даних експериментальної та контрольної груп за «Матрицею комунікації» рівень оволодіння засобами комунікації у дошкільнят з РСА експериментальної групи значно підвищився. При цьому у контрольній групі переважає використання нестандартних засобів комунікації. Порівняльний аналіз результатів експериментальної групи під час контрольного та після завершення формуючого експерименту дозволяє простежити динаміку змін в освоєнні жесту як комунікативної дії. Більшість дітей перейшло до соціально-обумовлених форм комунікації, багато дітей почали опановувати символічні засоби комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадер В. І. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів / В. І. Бадер; інт педагогіки АПН України. – К., 2000. – 315 с.
2. Базима Н. В. Формування мотивації мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями Н. В. Базима Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – № 23. – С. 10-14.
3. Банашко Л. В., Севастьянова О. М., Крищук Б. С., Тафінцева С. І. Концепція педагогічної компетентності майбутніх учителів у системі ступеневої підготовки спеціалістів початкової ланки освіти URL: <http://www.kgpa.km.ua/?q=node/233>.
4. Бастун Н. А. Діти із затримкою психічного розвитку та їх навчання : навч. посіб. [для педагогів і шк. психологів] Н. А. Бастун, Т. В. Сак.– К. : ІЗМН, 1997. – 126 с.
5. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : підручник А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 2007. – 542 с.
6. Гаврилова Н.С., Константинів О.В., Гаврилов О.В Діагностика рівня розвитку навички спілкування у дітей з розладами спектру аутизму (початковий етап) // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): 80 зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2021. Вип. 17. С. 54-75.
7. Данилова Л.А. Особливості логопедичної роботи при різних формах моторної алалії та афазії Л.А. Данилова Розвиток мови та мислення аномальних дітей: уч. Зап. Ленінгр. Пед. Інст. Ім. А.І. Герцена. Л., 1963 – Т. 256 – с.297–309.

8. Данілавічюте Е. А., Литовченко С. В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник За ред. А. А. Колупасової. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 360 с.
9. Денисенко О.І. Розвиток навичок комунікабельності у дітей дошкільного віку/ О.І. Денисенко. – Черкаси: ЧОПОПП ЧОР, 2012. –32с. 3. 2. Дідковська А. Розвиток комунікативних здібностей дітей дошкільного віку засобами казки/ А. Дідковська. — Вісник Інституту розвитку дитини, 2010 р
10. Калимкова Л.,Харченко Н., Бондаренко Б. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку URL: http://ephsheir.phdpu.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/2540/%D0%9A%D0%B0%D0%BB%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%A5%D0%B0%D1%80%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%94%D1%96%D0%B0%D0%B3%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83_2016_%D1%80.%28%D0%A1%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BA%29.PDF?sequence=1&isAllowed=y
11. Купчак О. М. Система логопедичної корекції з дітьми із розладами спектру аутизм. *Актуальні питання корекційної освіти*. Вип. 2. 2011. С. 11–19.
12. Куценко Т. О., Риндер І. Д., Зміст корекційно-розвиткових занять для дітей з аутизмом в спеціальних загальноосвітніх закладах Реалізація оновленого змісту освіти дітей з особливими потребами: початкова ланка: навчально-методичний посібник. – Київ, 2014. – С. 278-304.
13. Марченко І. С. Формування творчого зв'язного мовлення у дошкільників із затримкою психічного розвитку : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03 „Корекційна педагогіка” І. С. Марченко. – К., 2001. – 20 с.

14. Олійник В. В. Інклюзивна школа : психолого-педагогічний супровід дітей з розладами спектру аутизму в умовах інклюзії. К. : Крок за кроком, 2010. 27 с.
15. Онищенко Т. Дитяча гра в історії розвитку дошкільного виховання на Україні. Шлях освіти. – 2000. – №2. – С. 53–56.
16. Опалюк О. М. Соціально-психологічний супровід сімей, що мають дітей з особливими потребам О. М. Опалюк, Т. Л. Опалюк Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. — 2012. — Вип. 18. — С. 162-168.
17. Особливості абілітації дітей з аутизмом та їх родин .– Львів, «Тріада плюс». – 2007. – 44 с.
18. Островська К. О., Качмарик Х. В. Особливості інтелекту дітей зі спектром аутистичних порушень. Збірник наукових праць інституту психології імені Г. С. Костюка НАПНУ. 2012. Том XIV. Ч. 6. С. 350-357.
19. Прядко Л. О. Підготовка майбутнього корекційного педагога до роботи з розумово відсталими дітьми в реабілітаційному центрі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.03 «Корекційна педагогіка». К., 2010. 20 с.
20. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами : [Навчально-методичний посібник] За заг. ред. А. А. Колупасової— К. : ТОВ ВПЦ «Літопис –ХХ», 2010. — 363 с.
21. Радченко М. І. Особистісні риси батьків, які виховують розумово відсталу дитину. Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка АПН України. К., 2002. Т. 4, Ч. 3. С. 207-215.
22. Рибчинко Л. Культура громадянського суспільства як умова розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. 2013. Вип. 17. С. 190-193.

23. Савчук Л. Нові підходи до надання освітньо-корекційних послуг дітям з особливими освітніми потребами. Дефектолог. No 5 (41). 2010. С. 6-9.
24. Сейко Н. А. Соціальна педагогіка : Методичний посібник Н. А. Сейко. — Житомир : ЖДУ, 2002. — С. 129-132.
25. Синьов В. М., Шульженко Д. І. Особливості умови соціалізації дітей з аутистичними порушеннями. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : збірник наук. праць. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. No 21. С. 251-256.
26. Скрипник Т. В. Системно-феноменологічний підхід до діагностики та корекції розвитку дітей з аутизмом : дис...д-ра психол.наук : 19.00.08 Скрипник Тетяна Вікторівна; Ін-т спец. педагогіки НАПН України. — К., 2010. — 385 с.
27. Скрипник Т. В. Стандарти психолого-педагогічної допомоги дітям з розладами аутичного спектра: навч.-метод. посіб. Т. В. Скрипник. — К.: «Гнозіс», 2013. — 60 с.
28. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму: Монографія / Т.В. Скрипник. — К.: Видавництво «Фенікс», 2010. — 320 с.
29. Скрипник Т.В. Програма втручання «Синергія» формування базових передумов навчання і розвитку дітей з розладами аутистичного спектра ТОВ Альянт, Київ. 2020
30. Скрипник Т.В., Сухіна, І. Риндер, І. Психологічна модель раннього втручання для дітей з аутизмом. Психологічна модель раннього втручання для дітей з аутизмом. — Видавничий дім «Букрек». 2017
31. Скрипник Т.В.Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт» — Мандрівець, Тернопіль. 2016

32. Софій Н., Кавун Ю. Посібник для батьків і педагогів з обстоювання та захисту прав дітей з особливими освітніми потребами та громадської діяльності. 2006. 141 с.
33. Соціальна педагогіка : теорія і технології За заг. ред. І. Д. Зверєвої. — К. : Науковий світ, 2006.— 120 с.
34. Стадненко Н. М., Ілляшенко Т. Д., Борщевська Л. В., Обухівська А. Г. Методика діагностики відхилень у розумовому розвитку молодших школярів та страших дошкільників. Кам'янець-Подільський : Абетка, 1998. 144 с.
35. Сухіна І.В. Родинно-орієнтований підхід у контексті комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом І.В,Сухіна Особлива дитина: навчання і виховання. – № 4. – 2014. – С. 28-32. с.182-191.
36. Тарасун В. В. Аутологія : [монографія] / В. В. Тарасун; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – Київ : Леся, 2014. – 579 с
37. Тарасун В. В., Хворова Г. М. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом. К. : Науковий світ, 2004. 100 с.
38. Технології психічної інтеграції дітей з аутизмом : у 2-х томах / за ред. В. Бондаря, В. Засенка, В. Тарасун. Том II. Київ, 2006. 249 с.
39. Ткач О.М. Формування розуміння категорії предикативності у дітей з розладами спектру аутизму та системними порушеннями мовлення // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал / голов. ред. А.А. Сбруєва. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2019. – №6 (90). – С. 219-223.
40. Ткач О.М. Аналіз передумов розвитку семантичного компоненту мовлення дітьми раннього немовлячого віку // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 18 за ред. М.К. Шеремет. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. С. 111-125.

41. Ферт О. Г. Педагогічні засади діяльності громадських організацій усфері формування інклюзивної освітньої політики в Укараїні і Канаді : автореф. дис. канд. пед. наук. Житомир, 2016. 23 с.
42. Хворова Г. М. Технологія комплексної психолого-педагогічної корекції та розвитку аутичної дитини. *Дефектологія*. 2008. No 3. С. 20-27.
43. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. З. М. Шевців — К. : Центр учбової літератури, 2012. — 248 с.
44. Шнайдер В. І., Кулик О. О., Фінько Г. М. Організація індивідуального навчання : методичні рекомендації на допомогу педагогам ЗОШ та спеціальних закладів, реабілітаційних центрів, фахівцям психолого-медико-педагогічних консультацій, педагогам, психологам, батькам. Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2007. 148 с.
45. Шульженко Д. І., Андреева Н. С. Корекційний розвиток аутичної дитини: книга для батьків та педагогів. К. : Д. М. Кейдун, 2011. 344 с.
46. Шульженко Д. І. , Шеремет М. К. Психолінгвістичні основи корекції мовлення дітей зі спектром аутистичних порушень. *Логопедія*. 2013. No 4. С. 86–92.
47. Яценко Т. С. Активна соціально-психологічна підготовка вчителя до спілкування з учнями. К. : Освіта, 1993. 203 с.
48. Bardi, L., Orsini, C., Petrosino, G., Piccardi, L., & Cieri, F. (2016). Non-verbal communication and spatial orientation in children with autism spectrum disorder. *Frontiers in Psychology*, 7, 595.
49. Baron-Cohen S., Howlin P. (1999). Teaching children with autism to mind-read: A practical guide for teachers and parents. New York: Wiley.
50. Bedford, R., Jones, E. J., Johnson, M. H., & Pickles, A. (2012). Social cognition in children at risk of autism: the influence of non-verbal communication. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 42(10), 2143-2150.

51. Hart, B., & Risley, T. R. (1995). *Meaningful differences in the everyday experience of young American children*. Paul H Brookes Publishing.
52. Havrylova Natalia, Konstantyniv Oksana, Havrylov Oleksiy (2023) *Conscious Communication Skills Formation in Children with Autism Spectrum Disorders (Initial Period)* Natalia. (2023): *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 15 (3), 185-216
53. Lord, C., & Bishop, S. L. (2015). *Autism spectrum disorders: diagnosis, prevalence, and services for children and families*. *Social Policy Report*, 29(1), 1-23.
54. Wang, J. D., & Hobson, R. P. (2018). *Pragmatic development and its disorders*. In *The Oxford Handbook of Developmental Linguistics* (Vol. 2, pp. 529-545). Oxford University Press.
55. Wetherby A., Prizant, B., Hutchinson T. (1998). *Communicative, social/affective, and symbolic profiles of young children with autism and pervasive developmental disorders*. *American Journal of Speech- Language Pathology*, 7, 79-91.
56. Wetherby, Amy M., and Prizant, Barry M. (1998). *Communication and Symbolic Behavior Scales manual*. Baltimore: Paul Brookes Publishing Company.